

ПОРТРЕТИ

ВЪЗГЛЕДИТЕ НА ИВАН ХАРИЗАНОВ ЗА ПОЛИТИЧЕСКОТО И СТОПАНСКОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО СЛЕД 9 СЕПТЕМВРИ 1944 Г.

Лора Дончева

Събитията на 9 септември 1944 г. поставят началото на дълбоки промени в цялостния живот на българското общество. Политическите партньори в поелата властта отечественофронтowska коалиция търсят своето място в теоретическите и практическите измерения на сложните политически, стопански и духовни проблеми, които ангажират общественото съзнание в хода на осъществяваните преобразования. В това наситено с драматизъм време определени позиции заема и НС „Звено“.

Предмет на тази статия е опитът да се очертаят участието и ролята на Ив. Харизанов в изясняването на политическите и стопанските концепции на тази политическа партия. Иван Харизанов има пряко отношение към ориентирането на част от привържениците на ПК „Звено“ след провала на деветнадесетомайския режим към сътрудничество с Комунистическата партия и ангажиране с Отечествения фронт в нелегалния му период. След 9 септември 1944 г. активно участва в политическия и стопанския живот. Член е на НК на ОФ, на изпълнителния комитет на НС „Звено“, народен представител в XXVI ОНС, председател на Върховната стопанска камара, подпредседател на Международната търговска камара — съвещателен орган при стопанския и социален комитет при ООН.

В историческата литература неведнъж са правени оценки на политическите изяви на Ив. Харизанов при разкриване мястото на НС „Звено“ в политическото пространство. М. Исусов смята, че той е „една от интелектуалните сили на звенарите“, М. Исусова го характеризира като общественик с „мощна политическа мисъл“, а Р. Богданова отделя съществено място на неговите възгледи в анализа, който прави на политическата платформа на НС „Звено“ в процеса на неговата адаптация към новите исторически условия след 9 септември 1944 г.¹

Интересът към личността на Иван Харизанов е свързан най-вече с отговора на въпроса има ли приемственост в идейните възгледи и ценности, към които той се придържа преди и след 9 септември 1944 г. Оценяването на изповядваните идеи и политическото поведение на известни

общественици в смисъла на тяхното развитие и в редица случаи разминаването от съвременници и историци често пъти се покрива с квалификация за политическа неустойчивост и приспособленчество на техните носители, което създава определено впечатление за слабости на партийно-политическите традиции и на активната в политическо отношение част от обществото в хода на историческите промени. Тази амбициозна и безспорно трудна задача има своята конкретна проекция в настоящата статия в опита да се разсъждава, анализира и осмисля идейното и политическото развитие на един активен участник в политическия живот преди и след 9 септември 1944 г., какъвто е Ив. Харизанов.

Важно място в системата от политически възгледи на Ив. Харизанов заемат опитите му да осмисли и правилно да отрази същността и характера на отечественофронтовското управление като теория и практика, отговаряща на следвоенната международна конюнктура и на потребностите на българското общество за преодоляване на наследените от миналото политически и стопански проблеми.

Според него отечественофронтовската власт има свое специфично политическо съдържание. Нейна характеристика е реформаторската ѝ същност, която в разбиранията му далеч надхвърля реформаторските усилия на политическата левица в миналото. Дефинирането на властта като „народно-демократична държава на буржоазни релси на базата на частната собственост и частната инициатива“² има своите пояснения в няколко посоки. Преди всичко утвърждава разбирането, че Отечественият фронт е една комбинация с ярко лява ориентация и възможността за нейното изграждане се олицетворява от стремежа към сътрудничество между средните класи и пролетариата. В този процес той вижда проява на съществуваща в края на войната обща тенденция в политическото развитие на света. От друга страна, Ив. Харизанов подчертава важното място на комунистическата партия в отечественофронтовската концентрация. Оценката му е категорична — комунизъм в България няма, но без комунистическо здраво управление не е възможно. Съществуването и развитието на Отечествения фронт, както и реализирането на политическата му платформа Ив. Харизанов свързва преди всичко с промяната в тактиката на Комунистическата партия, която изоставя лозунга за съветска власт и практиката на сближаване със средните класи мимо техните водачи и търси сътрудничеството им чрез техните политически представители и под лозунга за народнодемократична власт.

В писмо до Г. Димитров през 1945 г. Ив. Харизанов подчертава ролята на Комунистическата партия в изграждането и функционирането на народнодемократичната власт и в същото време изразява мнение, че политическата практика, която не бива да губи исторически перспективи, трябва да се съобразява с конкретните изисквания на историческия мо-

мент. Той подкрепя разбирането на комунистическия лидер, че трябва да се върви напред безболезнено, като го свързва с пожеланието да се тушират хегемонистичните тенденции на Комунистическата партия, за да се пресекат внушенията, че се върви към еднопартийна власт, към комунизъм³.

Убедеността на Ив. Харизанов в необходимостта от Отечествения фронт и неговото управление се открива в анализите, които прави на политическите взаимоотношения в коалицията и безпокойството от появата на недоволство сред политическите партньори. Причините за това състояние на политическия живот той вижда в господството на стихията, в революционното време, което преживява страната, класовата ненавист и неверието в буржоазния човек от страна на масите, подхранвани от политическото малодушие на интелигенцията. От друга страна, Ив. Харизанов отчита и чисто субективните причини за недоволството сред земеделските среди, породено от незачитането и бруталните методи по места, които заплашват това недоволство да прерасне във вражеска линия.

Идеята за народнодемократичния характер на отечественофронтовското управление политикът Харизанов развива и с оглед на конституционно-правните механизми на неговото осъществяване. Отпадането на принципа за разделение на властите, ограничаването на изпълнителната власт и признаването на принципа на върховенство на парламента, закрилата на труда и унищожението на частните монополи според него очертават контурите на една „народна, социална и напълно демократична конституция“, която се различава от съветската и отговаря на новото разбиране за демокрация — преди всичко в нейното икономическо и социално измерение⁴.

Укрепването на отечественофронтовската власт Ив. Харизанов обвързва с нейната широка обществена опора. Водещ момент в неговите разбирания е утвърждаването на идеята за ролята на масите в процеса на реализиране на политическите цели и задачи. Според теоретика Харизанов прогресивното съдържание на това политическо управление и политическата комбинация, която го упражнява, се изразяват в „ориентацията на средните класи към орбитата на социалистическите влияния при най-ярка закрила на труда и кооперацията“⁵.

Ив. Харизанов отделя особено внимание на комитетите на Отечествения фронт. Според него те имат статут на обществено-политически формации от частноправно естество подобно на политическите партии. Техните решения нямат характер на административни актове и не могат да бъдат санкционирани с властта на пряка административна или съдебна принуда. Тяхната санкция е само политическа, но нейното проявление и стойност в този момент той свързва с еволюция в демокрацията, която

чрез тези комитети ставала „непосредствена, активна, творческа“. Приемайки едно подобно разбиране на политическата ситуация, Ив. Харизанов утвърждава тезата, че властта се движи, контролира и ръководи от политическата организация на Отечествения фронт. Законите положения — отечественофронтовските комитети да посочват кметовете и временните общински управи, да прочистват учителския персонал, да избират народни съдии и др. — според него имат единствената цел да осигурят народното участие в състава на административните органи в духа на основната тенденция на отечественофронтовското управление, т. е. да демократизират управлението и администрацията при запазване характера си на напълно свободна общественно-политическа институция, която в различни форми упражнява върховното право на народа да контролира управлението. Ив. Харизанов смята, че този върховен контрол на народа е най-същественният елемент в политическия строеж на новата държава⁶.

Ив. Харизанов не се ангажира с оценка за това как биха се отразили узаконените права на тези политически органи върху компетентността и професионализма при упражняване на управленската дейност, нито изяснява връзката между тези координационни и невинаги точно регламентирани като състав и дейност политически формирования и държавната организация, механизмите и функционирането на която са строго установени от конституционноправната теория и практика.

През твърдата му убеденост в необходимостта от съществуване на Отечествения фронт и осъществяване на неговото политическо ръководство и управление се пречупва и разбирането му за проявленията на фашизма към този исторически момент. Според него не е фашист този, който остава демократ по разбирания, макар и привърженик на различни от методите на действие на Отечествения фронт. Преминаването на фашистки позиции свързва със съзнателно или несъзнателно, обективно или субективно превръщане на тези политически сили или личности в политически организатори против работническата класа. Едно подобно схващане за фашизма отразява в по-голяма степен политическите настроения в обществото, отколкото стремежът към прецизност и научност в разкриването на понятието и явлението.

Съществен елемент в системата от политически възгледи на Ив. Харизанов са неговите концепции за стопанското развитие на България при новите следвоенни условия. След 9 септември 1944 г. той вижда решаването на стопанските и социалните проблеми на обществото по пътя на цялостна интервенция на държавата в стопанските взаимоотношения. Убеден е, че подобна намеса в теоретичен план би трябвало да се изразява в една средна линия между либерализма и интегралната планификация. Този вариант на стопанска политика според него предлага характерните черти на т. нар. частична планификация, която коригира, но не засяга основите

на самата капиталистическа система. Практиката на частичната планификация във възгледите му предполага дирижиране, контрол и организиране на стопанския живот, при което ще се държи сметка преди всичко на интересите на средните и бедните класи, но при запазване на основните начала на капиталистическото производство — частната инициатива, печалба и конкуренция. В духа на тази стопанска доктрина според него се вменват и частична национализация на важни за обществения интерес и икономическото развитие стопански отрасли, наричани от самия него „икономически висоти“, а също и ликвидирание на частни предприятия, придобили положението на фактически монополи.

Ив. Харизанов не премълчава и трудностите, които биха съпроводи-ли осъществяването на плана. Според него, макар плановата организация да цели повишаване на производството и да преследва определени социални цели, всъщност предполага огромни обществени жертви, сведени до ограничения и намалена консумация с оглед увеличаване дела от националния доход, необходим за плановата реконструкция. В това отношение, отбелязва той, е голяма отговорността на политическото ръководство за оптимално решение на този проблем⁷.

В духа на тези възгледи Ив. Харизанов практически подкрепя през 1946 г. идеята за един политически ръководен център в лицето на Министерството на индустрията, който да улеснява провеждането на тази стопанска политика. Индустриализацията на страната според него е характерна черта на отечественофронтовската стопанска доктрина. В същото време той подчертава необходимостта да се създават онези индустрии, които могат да черпят своите суровини от селското стопанство, т. е. да се търсят посоките на индустриализацията в съчетаването на земеделието с индустрията, което е наложително в аграрна страна като България.

Воден от своите разбирания за същността на отечественофронтовската стопанска политика, Ив. Харизанов взема дейно участие при обсъждане в Народното събрание на законопроектите за конфискация на придобитите чрез спекула и по незаконен начин имоти (I.1946 г.), за трудовата поземлена собственост (II.1946 г.), за учредяване на Министерство на индустрията и Министерство на електрификацията (III.1946 г.) и за данъка върху общия доход (IX.1946 г.)⁸.

Неговото твърдо убеждение, че отечественофронтовският период има своята стопанска основа в частната собственост и инициатива, но поставени в хармония с обществения интерес, определя критичната му позиция към законопроекта за конфискация на незаконно придобитите имуществва. Последователно и аргументирано той анализира основните положения на законопроекта като създаващи реални предпоставки за неконтролираното му и неограничено прилагане върху всички доходи и имуществва, включително и тези, които са придобити без каквото и да е нару-

шение на закона. Липсата на прецизност при дефиниране на спекулата, боравенето с презумпцията, че всеки имот, за който собственикът не може да докаже, че се оправдава от нормалните му доходи, или чрез прилагане на разтегливия принцип, че прекомерна е всяка печалба, придобита чрез използване затрудненото положение на държавата (която от дълги години е в подобно положение), според Ив. Харизанов биха довели до смущения в стопанската инициатива, биха ориентирали попадналите несправедливо под неговите удари в лагера на опозицията и биха влезли в разрез с политиката на стопанско заздравяване.

Малко по-късно, в качеството на председател на ВСК, той предлага и конкретни мерки (в доклад до правителството), които да направят прилагането на закона компетентно и обективно и да бъдат прерада за тълкуването му като средство за структурни изменения в стопанската конюнктура. Те се изразяват в създаването по околии и области на помирителни комисии, които по искане на самите привлечени под отговорност по закона да ликвидират с преписките, след като суверенно присъдят сумата, която биха счели за справедливо да се отреди на държавата, създаване на върховна комисия при Националния комитет, която да има право да провежда анкети, да дава мнение за прекратяване на преписките, и да се определи определен срок за действието на закона⁹.

В духа на търсене на баланса между основните направления на стопанската политика и реализирането на нейните социални аспекти Ив. Харизанов предлага корективи в законопроекта за трудовата поземлена собственост, свързани с размера на земята на лицата, които пряко не я обработват, с размера на земята за Добруджа, с размера на земята, която реално ще бъде изкупена, и др.

Все в тази посока той изразява опасенията си при обсъждане на законопроекта за данъка върху общия доход, че с разширяване кръга на облаганите чрез въвличане на селското население биха се създали трудности за данъчната администрация, свързани с обективното и справедливо определяне на данъка за тази социална категория от населението.

Заемайки поста председател на ВСК след 9.IX.1944 г., Ив. Харизанов проявява практически усет за баланса между водещите насоки на правителствената стопанска политика (индустриализация, електрификация и модернизация на селското стопанство при подчертано засилване на обществения сектор и при планови начала) и непосредствените проблеми на стопанския живот, свързани със стопанското раздвижване и възстановяване на икономиката, засегната от войната.

Придържайки се към разбирането, че отечественофронтовският период има свое специфично историческо съдържание, той критикува лансираните в определени стопански среди схващания за осигуряване на претовес на държавния сектор във всички клонове на народното стопанство

чрез по-нататъшно стесняване и обхващане на частните индустриални предприятия и занаятчийски работилници. Подобна позиция според него добива характер на открита враждебност към частния сектор и оставя впечатлението, че се провежда курс на неговото ликвидиране, с което внася смущение в определени стопански среди и несъмнено надхвърля историческите рамки, в които се движи отечественофронтовската власт.

Преодоляването на тези увлечения и стопанското заздравяване на страната той обвързва с осъществяването на една цялостна стопанска политика, която да обхваща всички аспекти на стопанския живот. Ив. Харизанов смята, че правилната стопанска политика изисква държавата да коригира своите позиции по отношение на търговията, тъй като до този момент се създава убеждението, че фактически се отива към ликвидиране на частния търговски сектор. Той отчита като ненавременни структурните промени в търговския апарат преди извършването им в други клонове на стопанството, намиращи се в пряка връзка с нея. Все в тази посока смята за неправомерни данъчните облагания със задна дата и изразява мнение, че с премахване на монополите за ония произведения, които не са в недостиг, може да се постигне изтегляне на излишъците в земеделското производство.

Ив. Харизанов предлага по-голяма гъвкавост при провеждане на стопанската политика чрез въвеждане на двойни цени — ниски, по които да се продават стоките под наряден режим на производство, търговия и потребление, и по-високи, по които да се продават ненарядните количества. Той е убеден, че подобни мерки биха активизирали търговията и в бъдеще би се постигнало доближаване на двете цени и настъпване на нормално ценообразуване.

Ив. Харизанов, който е тясно свързан с кооперативното движение и идеи още преди 9.IX.1944 г., проявява активно отношение към проблемите на кооперациите. Той критикува увеличението на броя на трудовите занаятчийски кооперации, постигано изкуствено чрез предпочитането им при разпределение на нарядните материали. Правилният път за създаване на трудови занаятчийски кооперации според него минава през рационализацията и поевтиняването на производството при възможно най-високо негово качество. Протекцията на кооперативното дело трябва да се поставя в зависимост от организационната възможност на самата кооперация.

По отношение на ТКЗС Ив. Харизанов предлага усилията да бъдат насочени към заздравяване на вече създадените, а основаването на нови да става след предварително оценяване на обективните възможности и усилия за това¹⁰.

Политическото присъствие на Ив. Харизанов през годините на активната му обществена дейност в различни политически формации, взе-

ли реално участие в определянето на политическата съдба на България и предизвикващи противоречиви оценки у съвременниците и потомците, естествено поставя въпроса за неговата идейна еволюция. Приближаването към верния отговор би ни дало възможност да се опитаме да обясним това непрекъснато движение от една политическа партия в друга — дали то е резултат от политическо приспособленчество, или е стремеж към откриване на най-подходящата политическа сила, която може да осигури реализирането на определени политически концепции.

При внимателен преглед на политическите възгледи, изповядвани от Ив. Харизанов от края на Първата световна война до смъртта му през 1947 г., могат да бъдат направени някои наблюдения и изводи.

През всичките тези години Ив. Харизанов остава верен на идеята за демокрация, но демокрация, надхвърляща политическите цели, преследвани от Великата френска революция. В разбирането си за демокрация той поставя акцента върху необходимостта от реформирането ѝ в стопански и социален смисъл. Неговото убеждение е, че след Първата световна война икономическият либерализъм е изживял своето време и новите условия налагат съществени изменения в стопанските и социални отношения преди всичко с активната намеса на държавата в тях. Дирижираната икономика според него осигурява участието на държавата в стопанския живот, без да прекъсва връзките с основните лостове на прогреса — частната собственост и инициатива — и в същото време се явява преграда срещу спекулата на големите икономически предприятия в името на общите интереси на обществото и преди всичко в името на средните и бедните класи.

В годините след Първата световна война в духа на разбиранията за стопанска демокрация той развива идеята за прилагане на плановото начало при организиране на стопанската дейност.

Идеята за дирижираната икономика е водеща в политическите му възгледи и след 9.IX.1944 г. В неговите разбирания тя отново се движи по една средна линия между либерализма и интегралната планификация, или, както я нарича, частична планификация, която, осъществявана в рамките на капитализма, внася съществени корекции в неговото функциониране. При новата ситуация в параметрите на държавната стопанска политика освен всеобхватния контрол се утвърждават частичната национализация на значими за общественото развитие стопански отрасли, както и ликвидиране на частни предприятия, придобили положението на фактически монополи. С други думи, безспорно съществува приемственост и в известен смисъл развитие на възгледа за държавно регламентиране на стопанските отношения и живот с оглед реализиране на социални резултати в името на широките средни и бедни слоеве.

Преди и след 9.IX.1944 г. Ив. Харизанов свързва идеята за активна намеса на държавата в стопанската сфера с необходимостта от промени

в механизмите на нейното функциониране. Различни са обаче възгледите му между двете световни войни и след деветосептемврийските събития как трябва да бъде организирана държавата в условията на стопанската и социалната демокрация. В „новата държава“, към която той се стреми в периода между двете световни войни, Ив. Харизанов вижда промяната в приоритетното поставяне на изпълнителната власт в системата от държавни органи. Реформаторските му търсения лансират идеята за нов парламент, чиято функционалност трябва да се увеличи чрез подобряване на неговия състав по пътя на привличане на представители на стопанските, професионалните и други обществени организации, т. е. при прилагане принципа на компетентността, съчетан с принципа на политическото представителство. Ив. Харизанов обвързва осъществяването на тези важни промени с вярата си в способностите на елита — инициативно и монолитно малцинство, което по силата на своята компетентност и чрез лостовете на властта би могло да реализира посочените цели.

След Втората световна война Ив. Харизанов вижда по друг начин организацията на държавата, призвана да надхвърли чисто политическите измерения на демокрацията. Според него в народнодемократичната държава балансът между изпълнителната и законодателната власт се измества в полза на парламента. Смисълът на тази промяна се изразява в ограничаване привилегиите на изпълнителната власт и признаване принципа на върховенство на парламента като еманация на народната воля. Така Ив. Харизанов остава верен на идеята, че държавната организация трябва да бъде реформирана в условията на стопанска и социална демокрация. Развитие претърпяват обаче разбиранията му за промяната в баланса между основните държавни органи, както и принципите на тяхното функциониране в реформираната държава.

Нов момент в неговите схващания е твърдението, че отечественофронтовските комитети са най-съществен елемент в политическия строеж на народнодемократичната държава. В същото време като юрист, запознат с основните принципи на изграждане и действие на конституционната държава, той отрича административно-правния характер на тяхното присъствие в държавнополитическия живот. Позицията на Ив. Харизанов на неуточняване характера на взаимоотношения между отечественофронтовските комитети и държавните органи, както и тяхното бъдещо развитие с оглед нормите и принципите в конституционноправната теория и практика, не дава възможност да се оцени категорично този елемент във възгледите му за народнодемократичната държава сред 9.IX.1944 г.

Ив. Харизанов свързва прехвърлянето на тежестта в управлението от изпълнителната върху законодателната власт чрез приоритет на парламента в системата от държавни органи с въпроса за материалната сила, която може да осъществи подобна промяна.

Според него масите са решаващият фактор за промени в държавното, политическото и стопанското развитие на обществото. Изживяването на прехода от вярата във възможностите и предопределеността на елита към позициите, че промените не могат да се осъществят мимо волята на народа, съвпада с годините на Втората световна война, когато Ив. Харизанов открито говори за култ към масите. Самият той след 9.IX.1944 г. не един път отчита като грешка в политическата линия на „Звено“ в годините преди Втората световна война провежданата тактика на отчуждение и дистанциране от масите.

В политическата дейност на Ив. Харизанов въпросът за влиянието и отношението към водещи концепции в съвременната политическа теория и практика с оглед търсенето на политически съюзници винаги е заемал важно място. В този смисъл той изживява интересна еволюция по отношение на фашизма и болшеvizма. Възгледите му за фашизма отразяват една умерена позиция и интерес към този експеримент в Италия и Германия през тридесетте години. Анализирайки този политически феномен, той дори стига до заключението, че „фашизмът е не само една характерна вариация на социализма, но и характерен антипод на комунизма, и то не толкова в основните линии на политическата директива и в широките линии на своята философска концепция, колкото в социалната база, на която почива, и в характера на стопанската трансформация, която иска да построи“¹¹.

След 9.IX.1944 г. в разбирането за фашизма Ив. Харизанов внася голяма доза политически и емоционален смисъл, обвързвайки го с принадлежността си и зараждането на политически настроения на противопоставяне на отечественофронтовската политика в обществото.

До 1934 г. Ив. Харизанов последователно проявява отрицателно отношение към болшеvizма и комунизма. Това негово отрицание се основава на критичното му отношение към марксистко-ленинската теория, слабостите на съветския режим и убеждението му, че комунизмът оправдава насилието и унищожаване свободата на личността. Това негово разбиране рефлектира върху отношението му към Комунистическата партия в България. Прелом в тази посока той изживява след неуспеха на деветнадесетомайския експеримент, а след 9.IX.1944 г. многократно подчертава ролята на комунистите за утвърждаване на отечественофронтовската власт. Категоричен, че отечественофронтовският режим е немислим без участието на комунистите, той изразява одобрение на строгата организация на Комунистическата партия и нееднократно подчертава качествата и заслугите на нейния лидер Г. Димитров за изграждането на народнодемократичното управление.

Така еволюцията на неговото разбиране за методите и движещите сили на промяната в посока към отричане възможността чрез лостовите

на властта елитът да преодолее обществената криза и утвърждаване на идеята, че масите са най-важният фактор за осъществяване на поврат в държавния и обществения живот, има като пряк резултат избора на комунистите като съюзници в този процес.

Когато се опитваме да отговорим на въпроса дали в идейно отношение Ив. Харизанов показва определена устойчивост, или е подвластен на конкретната политическа конюнктура, трябва да имаме предвид следните фактори.

Ив. Харизанов започва политическия си път от позициите на социалист, присъствува активно в живота на Радикалдемократическата партия, съпричастен е с амбициите на Демократическия съговор, а по-късно и на ПК „Звено“ да съдействува за преодоляване на държавната и обществената криза и накрая насочва усилията си към отечественофронтовския експеримент за изграждане на народнодемократична държава. Във всеки един от тези етапи на своето политическо развитие Ив. Харизанов демонстрира открит интерес и постоянство към социалните и стопанските аспекти на демокрацията и остава привърженик на реформаторските методи за постигането ѝ. Търсенето на балансирани между крайностите пътища на трансформиране на стопанския живот с преследването на определени социални цели осмисля тази негова политическа позиция.

Подчинена на посочения водещ политически принцип е идеята за реформиране на държавата с оглед на нейната пряка ангажираност в осъществяване на промените в стопанския живот на обществото.

До голяма степен близостта на тези възгледи до лансираните от обединените в Отечествения фронт политически сили идеи за обществено развитие и прогрес обуславя активното участие на Ив. Харизанов в обществено-политическия живот след 9.IX.1944 г.

Ако приемем неговото разбиране, че разкриването на историческите събития трябва да става от гледна точка на ония условия, в които те са протекли, а не изключително от съвременна гледна точка, би трябвало да отчетем посоката на историческия процес след 1934 г., която внася определени промени преди всичко в избора на съюзници за постигането на вече споменатите идейни цели, както и някои нови нюанси в методите на тяхното осъществяване. Става дума за провала на деветнадесетомайския режим и ориентирането на част от неговите творци, включително и Ив. Харизанов, към съюз с Комунистическата партия. Разочарованието от неуспеха на компетентното малцинство да осъществи промяната ги отвежда към признаване ролята на масите и търсене на сътрудничество с комунистите. В това отношение не е без значение фактът, че Комунистическата партия е направила съществени промени в своята политическа тактика и е заменила лозунга за изграждане на социализъм с поставяне на задачи от общодемократичен и антифашистки характер. В контекста

на опитите след 1935 г. до 1944 г. за постигане на цялостно обединение на всички демократични сили срещу авторитарния режим търсенето на партньорство и с Комунистическата партия звучи логично. След 9.IX.1944 г., въпреки че не поставя под съмнение ролята и значението на Комунистическата партия в периода на отечественофронтовското управление, Ив. Харизанов често изразява умереното си виждане, че хегемонистичните тенденции в нейното поведение контрастират с отечественофронтовската платформа и надхвърлят историческите рамки на конкретната историческа ситуация в България.

В случаите, когато Ив. Харизанов се връща към своето и на „Звено“ политическо минало, определено разграничава идейно-политическите амбиции и намерения от конкретните методи за тяхното реализиране и историческите резултати от тези начинания. Независимо от „идеалистическите“ и „героични пориви“, както той се изразява, през 1923 г. те обслужват най-консервативните пластове от обществото, а през 1934 г. — монархизма¹². Неуспехите в тези опити радикално да се преустрои държавата и обществото Ив. Харизанов свързва с тактиката на политически индивидуализъм, на внезапния удар и елитния курс. В този смисъл ориентацията към търсене на контакти с масите и техните политически представители се явява естествена еволюция в резултат от вече преживени разочарования от предишни акции.

Изложените мисли дават известна представа за обективните фактори, извели Ив. Харизанов и „Звено“ сред дейните участници в осъществяването на промените след 9.IX.1944 г. Ив. Харизанов е своеобразна политическа фигура, към която не бива да се подхожда еднозначно. Безспорно политик, открит за проблемите на епохата, в която живее, натрупал значителен обществен опит, той поставя и преследва политически цели, за постигането на които използва различни политически средства. Ив. Харизанов се опитва да бъде верен на политическия си усет за търсене на оптимален вариант на развитие в баланса между далечните перспективи и възможностите на настоящия момент, дори в процеса на непрекъснато разширяване на влиянието на Комунистическата партия, което определя и политическото му присъствие в тези първи, противоречиви и преходни години след 9.IX.1944.

БЕЛЕЖКИ

¹ Исусов, М. Политическите партии в България 1944—1948. С., 1978, с. 101; Исусова, М. Писма на български политически дейци до Г. Димитров (1944—1948). — Исторически преглед; Богданова, Р. The political Platform of the „Zveno“ Popular Alliance and the People's Democratic Revolution. — Bulgarian Historical Review, 1983, N 2, 3—21.

- ² ЦДА на РБ, ф. 1508, оп. 1, а. е. 759, л. 138—139.
- ³ Пак там, а. е. 750, л. 2.
- ⁴ Пак там, а. е. 771, л. 5—9.
- ⁵ СД на XXVI ОНС, I р. с., 85 засед., 25 юли 1946, с. 934.
- ⁶ ЦДА на РБ, ф. 1508, оп. 1, а. е. 759, л. 133—135.
- ⁷ Харизанов, Ив. Общи бележки върху плановото стопанство. — Бразда, 1947, № 6—7, с. 174—183.
- ⁸ СД на XXVI ОНС I р. с. 19 засед., с. 152—153, 23 засед., с. 207—209, 36 засед., с. 348; 104 засед., с. 1146—1147.
- ⁹ ЦДА на РБ, ф. 1508, оп. 1, а. е. 741, л. 29.
- ¹⁰ Пак там, а. е. 741, л. 43—69.
- ¹¹ Харизанов, Ив. Към нова политика. — Звено, 1932, с. 180.
- ¹² ЦДА на РБ, ф. 1508, оп. 1, а. е. 835, л. 24—25.